

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра психології, соціології та педагогіки, ННІ № 3

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни

**«ПРАКТИКУМ ІЗ ВІКОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ»**

вибіркова компонента

освітньої-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (психолог ювенальної превенції)

за темою – «Особливості оцінки психічного розвитку дитини на ранніх етапах онтогенезу».

Харків 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою ННІ № 3
Протокол від 09.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін ХНУВС
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки та психології (Протокол від 08.07.2024 № 13)

Розробник:

викладач кафедри психології, соціології та педагогіки, ННІ № 3, **Олександра РЯЗАНОВА.**

Рецензенти:

1. Доцент кафедри соціальної психології ХДАК, кандидат психологічних наук, доцент **Ігор ВІДЕНЕСЬ.**
2. Професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3, кандидат психологічних наук, доцент **Світлана ХАРЧЕНКО.**

План лекції

1. Засади збору психологічного анамнезу щодо розвитку дитини на етапах пренатального, немовлячого та раннього дитинства.
2. Приклади експериментальних досліджень психічного розвитку дитини у немовлячому віці.
3. Зразки експериментальних досліджень психічного розвитку у ранньому дитинстві.

Рекомендована література:

Основна

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб.. - К. : Каравела, 2010. - 400 с.
2. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб.. - Київ : Центр учб. літ., 2018. - 111 с.
3. Власова О.І. Педагогічна психологія : навч. посіб.. - Київ : Либідь, 2015. - 399 с.
4. Кацавець Р.С. Вікова психологія : навч. посіб.. - Київ : Алерта, 2019. - 111 с.
5. Кордунова Н.О. Психолого-педагогічний практикум для вчителів. - Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2013. - 72 с.
6. Кочемировська О.О. Вікова психологія для суддів: дитина в контакті з законом. - Харків : Громад. Альтернатива, 2010. - 132 с.
7. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. : / В.П. Кутішенко. - Київ : Центр учб. літ., 2016. - 125 с.
8. Педагогічна психологія : підручник / М.Б. Євтух, Е.В. Лузік, Н.В. Ладогубець, Т.В. Ільїна. - Київ : Кондор, 2015. - 420 с.
9. Савчин М.В. Вікова психологія : навч. посіб. : / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. - К. : Академвидав, 2011. - 360 с.
10. Степанов О.М. Педагогічна психологія : навч. посіб. / О.М. Степанов. - К. : Академвидав, 2011. - 414 с.

Допоміжна

1. Карпенко Є. Вікова та педагогічна психологія : Актуальні студії сучасних українських учених : навч. посібник. – Дрогобич : Посвіт, 2014. – 152 с.
URI: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/348/1/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%84.%20%D0%B2%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>
2. Методика викладання психології у вищій школі : [навч. посіб.] / Ю. Ю. Бойко-Бузиль, С. Л. Горбенко та ін. – К. : Атіка, 2012. – 272 с.
URI: <https://core.ac.uk/download/pdf/84273707.pdf>
3. Михальченко Н.В. Вікова психологія. Навчально-методичний посібник. / Автор-упорядник Михальченко Н.В. - Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017.- 244 с.
URI: <http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/213/1/%D0%9C%D0%B8%D1>

[%85%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%92%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf](#)

4. Олейник Н. О. Вікова психологія (з практикумом) : лабораторний практикум / Н.О. Олейник. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 76 с. URI: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/6478>

5. Практикум з вікової та педагогічної психології : навчально-методичний посібник / редактор-укладач Н. М. Когутяк. – Івано-Франківськ, 2010. – 126 с. URI:<http://194.44.152.155/elib/local/3627.pdf>

6. Резван О. О Практикум із психології : навч. посібник / О. О. Резван, Н. С. Моргунова, О. В. Кір'янова ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 157 с. URI:<http://eprints.kname.edu.ua/55297/1/2019%2045%D0%9D%20%D0%BF%D0%B5%D1%87%20%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC.pdf>

7. Сидоренко О.Б. Практикум з вікової та педагогічної психології : навчальний посібник для студентів подвійних спеціальностей з психологією. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – 262 с. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/21981>

8. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач : навч. посіб. / Л. О. Мільто — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — 156 с. URI: https://lib.iitta.gov.ua/2622/1/MILTO_879-13.pdf

9. Токарева Н.М. Основи вікової психології : навчально-методичний посібник / Н. М. Токарева, А. В. Шамне – Кривий Ріг, 2013 – 283 с. URI: http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1757/1/%D0%92%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F.pdf

Текст лекції

1. Засади збору психологічного анамнезу щодо розвитку дитини на етапах пренатального, немовлячого та раннього дитинства

При зборі психологічного анамнезу щодо розвитку дитини на пренатальному та немовлячому етапах психолог звертає увагу на такі дані:

- особливості перебігу вагітності матері у фізіологічному та психологічному планах;

- характер і особливості пологів;
- характер поведінкової активності дитини на першому році життя (сон, рухливість, апетит);
- наявність страхів зміни освітлення, гучних звуків, страх перед відсутністю матері, реакція на чужих людей;
- ретроспективна оцінка матір'ю свого емоційного стану в цей час;
- розвиток моторних навичок (піднімання голови, сидіння, повзання, ходьба);
- психоемоційний розвиток (перша посмішка, комплекс пожвавлення, страх чужого обличчя, характер маніпуляцій з іграшкою, супровід ігрових дій мімікою, зміна їх при наявності чи відсутності значущих осіб);
- розуміння інтонації дорослих, терміни і особливості власного мовленнєвого розвитку (лепет, агукання, перші слова, вказування на власні частини тіла);
- захворювання і травми першого року життя.

При з'ясуванні історії розвитку дитини від 1-го до 3-х років фіксуємо такі моменти:

- хто доглядав, де перебувала дитина в цей час;
- коли дитина пішла в дитсадок і як пройшов період адаптації;
- чи відбувалися якісь значущі зміни у сімейному чи соціальному стані батьків (розлучення, переїзд, народження молодшої дитини);
- коли вперше був використаний займенник «Я»;
- особливості емоційного розвитку і розвитку комунікативних навичок;
- особливості ігрової діяльності (які предмети й іграшки найбільше подобались, в яких умовах, і які дії з ними проводились);
- перебіг нормативної кризи 3-х років;
- наявність і характер страхів;
- характер засинання і сну дитини (скрегіт зубами, психомоторне

збудження);

- розвиток побутових навичок (самостійна їжа, защіпання блискавки, спроби одягтись / роздягтись самостійно);
- помічаються терміни формування самостійних навичок чистоплотності (коли почали привчати до горщика і як);
- захворювання, наявність травм і госпіталізацій тощо.

2. Приклади експериментальних досліджень психічного розвитку дитини у немовлячому віці

1. Поспостерігайте (або пригадайте), як, у якій послідовності відбувається розвиток хапальних рухів. За допомогою якого принципу розвитку можна пояснити появу вміння тримати чайну чашечку двома-трьома пальцями? *Принцип диференціації психічних функцій Карла Ернста фон Байєра (19 ст.): помітив, що ще в ембріональному розвитку характерними є зміни від часткового до загального, від простого до складного.*

2. Яким чином батьки можуть прискорити моторний розвиток їх немовляти? Приклади етнокультурних досліджень. *У порівнянні з дітьми, які більшу частину дня проводять у колисці, ліжечку, африканські немовлята зазвичай починають ходити до 10 місяців, оскільки одразу після народження звикають до інтимного і ритмічного фізичного контакту з матір'ю, коли вона несе їх на спині у вертикальному положенні. Водночас, діти у віці двох тижнів частіше махають ручками, якщо бачать їх, а це свідчить про те, що вони вчать візуально контролювати свої рухи.*

3. Поспостерігайте, скільки часу немовля здатне слідкувати за яскравим новим предметом у віці 2, 4 та 6 тижнів від народження.

4. Логіка експериментального дослідження Ж.Піаже наявності у немовлят знання «постійності об'єкта». Теорія розвитку сенсомоторного інтелекту. *За Ж.Піаже, для немовляти існує тільки той світ, який знаходиться у зоні його сприйняття тут-і-зараз. Таким чином, у немовлят ще немає знання про постійність об'єкта, яке не залежить від його сенсорних чи моторних*

взаємодій з ним.

Наприклад: якщо дитина з цікавістю дивиться на нову іграшку, а потім її заховать, то вона не шукає її і не реагує на її зникнення. У віці 8 місяців немовлята вже починають шукати цю іграшку, яку заховали чи вона впала. Проте це знання постійності об'єктів ще не є досконалим. Експеримент: дослідник ховає на очах у 9-місячної дитини іграшку справа під покривало, а потім сам же і знаходить іграшку у тому ж місці, де заховав. Надалі ситуація продовжується, і дитина самотійно декілька раз знаходить заховану іграшку справа. Коли ж експериментатор на очах у дитини ховає іграшку зліва під покривало, немовля продовжує шукати іграшку справа, як і в попередні рази.

5. «Ефект А-не-Б» (за Ж.Піаже) як специфічна помилка теорії мислення немовляти. Яким чином можна експериментально виявити прояв цього ефекту у 9-місячного немовляти? А – це місце, куди об'єкт був захований у перший раз, Б – місце де об'єкт був захований наступного разу. Ж.Піаже пояснював цю помилку відсутністю уявлення немовляти про існування об'єкта незалежно від власних дій. Дитина вірить, що її власна дія по знаходженню іграшки є незмінною характеристикою цієї іграшки. Тобто, дитина не шукає іграшку, а шукає іграшку яку знайшла справа.

Проте сучасні дослідження свідчать, що такі положення Ж.Піаже є помилковими. Знайшовши предмет у місці А, у дитини є підготовлена реакція «знаходження об'єкта у місці А», та щоб знайти іграшку у місці Б, дитина повинна подолати засвоєну звичку, що для неї складно. Так, багато немовлят у цій ситуації уважно слідкують поглядом за діями експериментатора і продовжують дивитися на місце, де була захована іграшка, але рука за звичкою тягнеться у місце А. Сучасні дослідження пояснюють цей факт незрілістю префронтальної зони кори головного мозку.

6. Як перевірити наявність перцептивного «ефекту звикання» у 4-місячних немовлят? Класичний експеримент дослідження.

Н-д: 4-місячній дитині демонстрували на екрані рухомий стержень, який коливався з боку в бік позаду бруска, що заступав центральну частину

стержня. Це демонстрували до того часу, поки дитина не переставала дивитися на екран (ефект звикання). Тоді дослідник демонстрував дитині вже два тестових екрани, де на одному був зображений цілий стержень, що рухався аналогічно, а на іншому – два однакових шматки стержня, що синхронно рухалися так, як і у попередніх випадках. Чотиримісячне немовля спостерігало за другим експериментальним екраном значно довше, ніж за першим, що свідчить про розуміння цілісності рухомого стержня (тому ця картинка для нього не є новою і цікавою).

Другий випадок є новим і незрозумілим для такої дитини, тому потребує додаткового часу для вивчення.

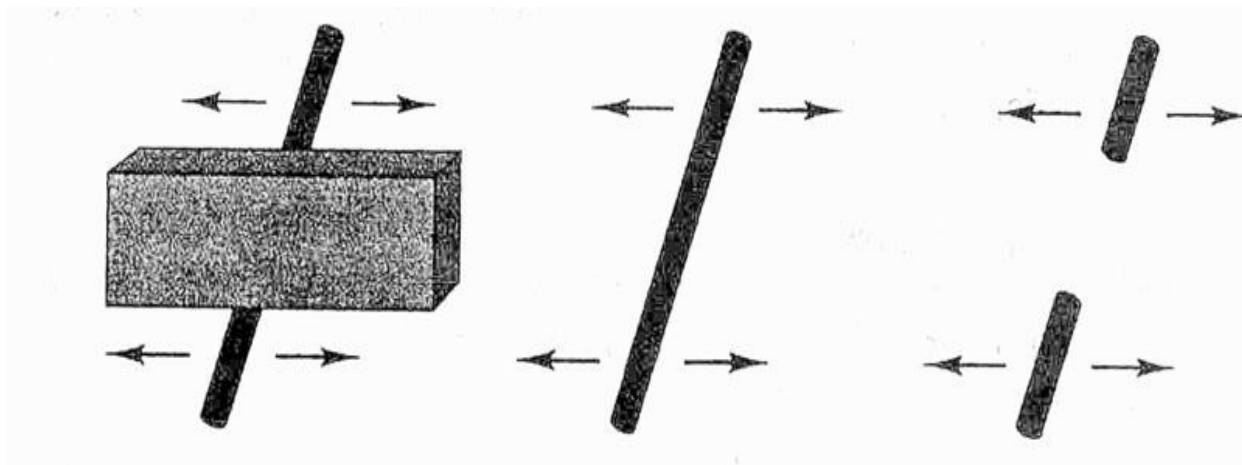

Рис. 2.

7. Експеримент, який доказує наявність у немовлят 4-5 місяців уявлення про постійність фізичних властивостей об'єктів сприйняття.

Мета такого експерименту – це виявити чи розуміють немовлята, що два предмети не можуть займати один і той самий простір у той самий час. Експериментатор показує дитині стіл, посередині якого знаходиться середнього розміру коробочка. Перед нею знаходиться дощечка, яка обертається довкола стержня, прикріпленого до столу. Спершу дощечка лежить горизонтально, щоб коробочку було добре видно. Але потім дощечку поступово піднімають догори, закриваючи коробочку від погляду немовляти.

Далі експериментатор демонструє два варіанти розвитку подій. У

першому: дощечка зупиняється, опершись на коробочку, а потім її знову опускають у вихідне положення.

У другому випадку: дощечку піднімають до коробочки, а потім непомітно коробочку забирають, і дощечка продовжує свій рух. У відповідний момент – коробочку знову ставили на її місце.

Перший варіант є підтвердженням фізичних властивостей предметів, а другий суперечить їм, оскільки і коробочка, і дощечка не можуть одночасно займати одне і те ж місце. Немовлята 4-х місяців реагують на цей експеримент так само як і дорослі – з подивом. Тобто, у них вже є певні уявлення про сталість фізичних властивостей у просторі.

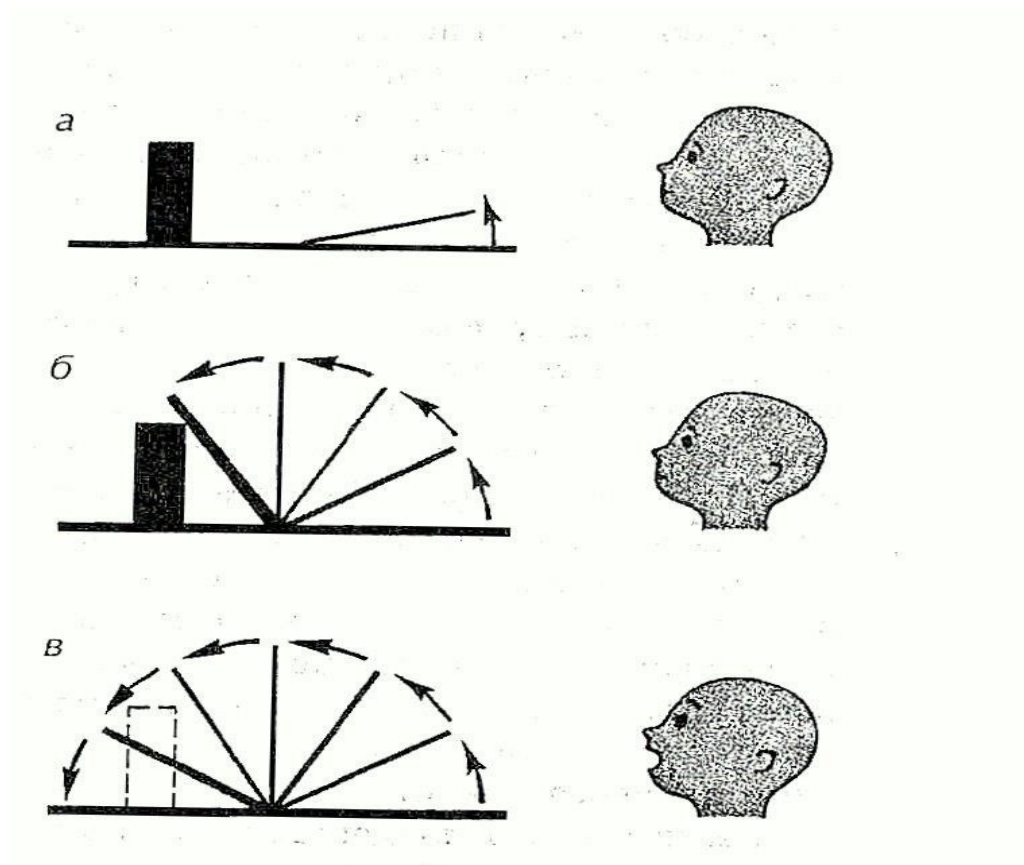

Рис. 3.

8. На чому ґрунтувались висновки вчених про генетично обумовлену потребу у соціальних контактах загалом та сприйнятті людського обличчя зокрема?

1. З'ясовано, що перші прояви емпатії можна спостерігати вже у 2-3

денних малюків: коли вони чують плач іншого немовляти, то теж починають плакати, а їх серце починає прискорено битися. Це означає, що соціальна емпатія у дітей формується вже з перших годин після народження, або ж є вродженою (це стосується найбільш простих форм емоційного співпереживання).

2. Одна група дослідників вивчала новонароджених через 9 хвилин після їх народження. Експериментатор тримав кожного з них на колінах і проносив перед їх очима малюнки. Новонароджені повертали голову і дивилися довше на той малюнок, на якому було зображене обличчя, а не там, де було схематично показано риси обличчя у хаотичному порядку. Було доказано, що це проявляється субкортикальний механізм, який зникає у 1-2 місяці, а на його місце приходить більш досконалий механізм впізнавання.

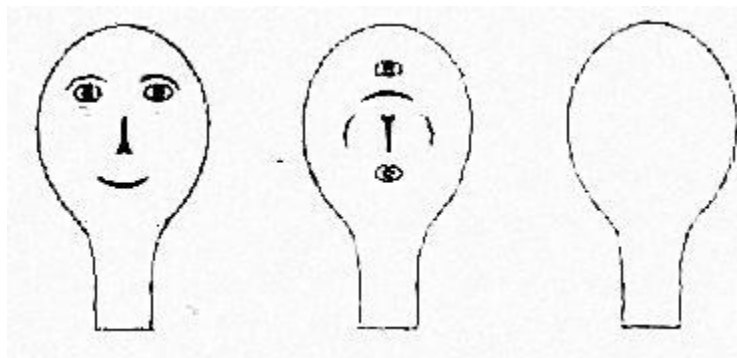

Рис. 4.

9. Експериментальний досвід вивчення пам'яті у немовлят.

До ноги тримісячного немовляти прикріпили шнурівку. Як тільки дитина смикала ногою, то це викликало рух іграшки, що була підвішена перед її обличчям. Немовля швидко вловило цей зв'язок і з насолодою щоразу смикало ніжкою. Через два тижні дитині варто було показати тільки рухи іграшки, щоб викликати смикання ніжкою. Навіть через два місяці при нагадуванні експериментатором погойдування іграшкою, дитина реагувала відповідним чином. Таке дослідження доказує, що немовлята можуть пам'ятати свій ранній досвід тривалий час, і такі спогади виступають фундаментом для подальших, більш дорослих мнемонічних операцій.

10. У чому полягає «буфетна теорія любові до матері» у немовлят? *Теорія З.Фройда, який пояснював дитячий страх перед відсутністю матері тим, що дитина боїться залишитися без їжі. Тобто, матір розглядається тут як ємність для їжі для немовлят. Ця теорія була спростована Харрі Харлоу в експерименті з переляканими мавпочками.*

11. У чому полягає психологічне значення страху немовлят перед незнайомими ситуаціями? *Десь у віці 6-8 місяців діти починають усвідомлювати значення для них матері і активно протестують проти розлуки з нею. За британським психоаналітиком Джоном Боулбі страх перед усім незнайомим є вродженим і притаманний більшості ссавців, птахів і відповідно людям. Такий страх необхідний, бо найменша небезпека для немовляти без матері може стати непоправною.*

12. Як впливає на прив'язаність дітей до батьків жорсткий (з частими покараннями) стиль виховання? Чи існують тут паралелі із феноменом стокгольмського синдрому? *Страх перед незнайомою небезпекою та пошук захисту у батьків завжди взаємопов'язані у немовлят. Навіть, якщо небезпека йде від самих батьків, діти шукають захисту у них же. Діти, яких суворо карають, прив'язані до своїх батьків ще сильніше. Батьки викликають страх, але тільки вони і можуть захистити. Цей феномен схожий до стокгольмського синдрому, коли у жертви розвиваються романтичні почуття до агресора.*

13. Експеримент Харрі Харлоу, що пояснює феномен прив'язаності через «комфорт від контакту». *Х.Харлоу сам вирощував новонароджених макак-резусів. Кожна мавпочка жила в клітці, де знаходились два пристрої, що імітували матір: один з дротів, але з пляшечкою молока, а інший – без пляшечки, але махровий, м'який. Коли мавпенята були налякані, вони бігли завжди до махрової мавпочки, бо вона імітувала справжню на дотик (наче шерсть, за яку можна схопитися) матір. Таким чином «комфорт від контакту» виявився важливішим від їжі у ситуації страху.*

14. Яким чином Марі Ейнсворт запропонувала вивчати надійність

прив'язаності немовляти до матері? Які можливі причини ненадійної прив'язаності до матері у немовлят? Як така прив'язаність впливає на особливості подальшого соціального розвитку? Дослідниця запропонувала вивчати прив'язаність дітей 11-15 місяців до матері. Дитину приводили в незнайому кімнату, де було багато іграшок, і де вона могла гратися у присутності матері. Трохи пізніше в кімнату заходила незнайомка, деякий час розмовляла з матір'ю. Наступний крок – коротка розлука дитини з матір'ю: вона виходить, а дитина залишається на одинці з незнайомою людиною. Через декілька хвилин мати повертається у кімнату, а незнайомка виходить. Ейнсворт і її колеги виокремили три категорії прив'язаності.

«Надійна прив'язаність»: діти граються з іграшками, досліджують простір довкола себе поки мати знаходиться поруч. Їх розчаровує, коли мама виходить з кімнати, але з радістю зустрічають її повернення. **«Ненадійна прив'язаність»** як «тривожна/протидіюча»: не вивчають кімнату навіть у присутності матері, а після її виходу відчують панічний страх. Після повернення матері поведуться неоднозначно: спершу біжать до неї, щоб вона обняла, а потім чим дуж відбиваються.

Наступна модель – **«ненадійна прив'язаність»:** «тривожна / уникаюча»: такі діти поведуться стримано і замкнуто з самого початку, вони майже не розчаровуються, коли матір виходить, ігнорують її коли вона повертається.

Номер епізоду	Присутні	Тривалість	Короткий опис ситуації
1.	Мама, дитина і спостерігач	30 с	Спостерігач запрошує маму і дитину в експериментальну кімнату, потім покидає їх
2.	Мама і дитина	3 хв.	Дитина досліджує кімнату та іграшки, мама не приймає участі. Якщо необхідно, вона стимулює гру через 2 хв.

3.	Незнайомка, мама і дитина	3 хв.	Входить незнайомка. Перші 1,5 хв.: незнайомка розмовляє з мамою. Другі 1,5 хв.: незнайомка підходить до дитини. Через 3 хв. мама, не привертаючи уваги, покидає кімнату
4.	Незнайомка і дитина	3 хв. чи менше (якщо дитина надто розчарована)	Перший епізод розлуки. Незнайомка пристосовує свою поведінку до поведінки дитини
5.	Мама і дитина	3 хв. чи більше (якщо дитині необхідно більше часу, щоб знову захопитися грою)	Перший епізод зустрічі. Мама схвалює і / чи втішає дитину, потім садить її знову до іграшок. Кінець епізоду: мама покидає кімнату, говорячи: «Па-па!»
6.	Дитина сама	3 хв. чи менше	Другий епізод розлуки
7.	Незнайомка і дитина	3 хв. чи менше	Продовження другої розлуки. Входить незнайомка. Вона пристосовується до поведінки дитини
8.	Мама і дитина	3 хв.	Другий епізод зустрічі. Мама входить, звертається до дитини, бере її на руки. Тим часом незнайомка непомітно покидає кімнату

Група А – ненадійна прив’язаність унікаючого типу: явне уникання близькості чи взаємодії з матір’ю в епізодах зустрічей. Дитина або ігнорує свою матір, коли вона повертається, або змішує свою радушність з реакціями уникання – відвертається, проходить мимо, відводить погляд. Якщо дитину беруть на руки, то вона проявляє невелике (або взагалі не проявляє) прагнення чіплятися чи противитися тому, щоб її відпустили. Прагнення поводитись із незнайомкою так само, як і стосовно матері, але, більш ймовірно, з меншим уникненням. Дитина або не відчуває стресу під час розлуки, або ж стрес, очевидно, обумовлений тим, що дитина залишилась одна, а не відсутністю матері. Це більш помітно, якщо дитина не відчуває стресу, коли присутня незнайомка, і навіть стрес, від того, що дитина залишилась одна, пом’якшується, коли повертається незнайомка.

Група В – надійна прив’язаність: дитина хоче чи близькості і контакту з мамою, чи взаємодії з нею. Вона активно шукає цього, особливо в епізодах

зустрічей. Якщо вона встановлює контакт, то прагне підтримувати його чи протидіяти послабленню контакту. Дитина реагує на появу мами посмішкою чи плачем, або ж прагненням підійти. Помітно, що дитина більше зацікавлена у взаємодії з матір'ю, ніж з незнайомкою.

Група С – ненадійна прив'язаність амбівалентно-протидіючого типу: дитина яскраво демонструє поведінку спротиву контакту і взаємодії, особливо сильно в епізоді 8. Дитина може зовсім не проявляти прагнення ігнорувати маму в епізодах зустрічей чи проявляти його слабо, відвертатися. Вона може демонструвати загалом «дезадаптивну поведінку в ситуації з незнайомкою. Як правило, діти цієї групи яскравіше проявляють свій гнів, ніж немовлята інших груп, або поводить пасивно.

3. Приклади експериментальних досліджень психічного розвитку ранньому дитинстві

Трирічна дитина подолала величезний шлях в психічному розвитку. Вона достатньо активна, самостійна і приємна оточуючим. Поспостерігайте за дитиною і помітьте:

- як дитина підпорядковується правилам поведінки;
- як вона діє самостійно;
- як проявляється її воля;
- як розвинута у неї здатність до самообслуговування;
- як вона вступає у стосунки з дорослими;
- чи з цікавістю вона спостерігає оточуюче життя;
- чи запитує про те, що її оточує, що вона бачить, чує;
- чи наслідує дорослих і в чому саме;
- які переживання доступні дитині;
- наскільки різноманітні її почуття, в чому вони проявляються;
- які властивості і риси характеру особливо притаманні дитині третього року життя.

Послугуючись теоретичними характеристиками Ж. Піаже щодо розвитку сенсомоторного інтелекту, а також феномену «відстроченого наслідування», вкажіть вік дитини, коли гра - хованка починає цікавити дитину. *18-24 місяці; «Відстрочене наслідування» за Ж.Піаже – діти імітують певні дії, які вони спостерігали раніше. Також у віці 18-24 міс. діти активно починають шукати свої іграшки і дивуються, якщо не знаходять їх у місці А (куди експериментатор їх ставив). Тобто, діти починають мисленнєво користуватися образами предметів, які вони тут-і-зараз не бачать. Така здатність уявляти собі той чи інший об'єкт є вирішальним кроком у розвитку абстрактно-символічного мислення. У дітей до 2-х років з'являється внутрішній світ (відображає і вміщає зовнішній), але вони ще не навчились оперувати ним.*

Приклади імітації дитиною раннього віку соціально схвальних форм діяльності. До чого спонукає механізм імітації батьків? *У дворічному віці діти спонтанно починають годувати з пляшечки іграшкову тваринку, ляльку, якщо за рік до цього вони спостерігали й імітували процес годування.*

Як можна перевірити особливості запам'ятовування інформації малюками у ранньому віці; яким чином вона впливає на побудову перцептивних схем? *Якщо трирічним дітям показують картинку з нечітким зображенням, а трьома місяцями раніше вони вже бачили цю картинку з чітким зображенням, то вони відразу впізнають її, хоч і будуть стверджувати, що раніше її не бачили.*

Експериментальні дослідження пам'яті у дітей 3- річного віку. *Діти 3-річного віку вже прагнуть керувати процесом запам'ятовування, використовувати різні стратегії запам'ятовування. Н-д: дітям такого віку експериментатор показував дві коробочки, в одну з яких ставив іграшкову собачку. Він говорив дітям, що йому необхідно вийти на деякий час, а коли повернеться, то вони повинні будуть сказати, у якій коробці захована собачка. Під час його відсутності, деякі діти без перестанку дивились на вірну коробку і час від часу повторювали «так». В інших – погляд був прикутий до порожньої*

коробки, і вони заперечувально гойдали головою, повторюючи «ні». Деякі тримали руку на правильній коробці. Таким чином, всі вони намагались побудувати місток між минулим і майбутнім, втримати у своєму мозку розташування іграшки стосовно власного тіла.

Спосіб опису вивчення вольових проявів у дітей раннього віку. Н-д: приготуйте пірамідку, секундомір. Експеримент проводиться індивідуально з дітьми 1-3 років в природних умовах. Дитині пропонують нову пірамідку з 5 кілець. При цьому ретельно фіксують всі особливості поведінки малюка, а також тривалість гри з пірамідкою, число і час відволікань, загальна тривалість захопленням грою. Робляться висновки про особливості збереження цілі, про характер вольових зусиль, про індивідуальні особливості вольових проявів.